

Občanská vybavenost v malých obcích

Podpora služeb na venkově

FIRMA:

IČO:

442. 15 419

PRODEJNÍ DOBA

PONDĚLÍ

6.30 - 12.45 12.45 - 17.45

ÚTERÝ

6.30 - 12.45 12.45 - 17.45

STŘEDA

6.30 - 12.45 12.45 - 17.45

ČTVRTEK

6.30 - 12.45 12.45 - 17.45

PÁTEK

6.30 - 12.45 12.45 - 17.45

SOBOTA

6.30 - 10.30

NEDĚLE

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Občanská vybavenost v malých obcích

Podpora služeb na venkově

Předkladatel:

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

Univerzita Hradec Králové

Zpracovali:

Miroslav Joukl, Lucie Vítková, Josef Bernard

květen 2022

Výzkumná zpráva je výstupem z projektu: TA ČR TL02000161: Změny vybavenosti venkovských obcí základními službami a dopady na jejich obyvatele.

1. Obsah

1.	Obsah.....	2
2.	Úvod	3
3.	Stručné shrnutí základních zjištění	4
4.	Analytická zpráva.....	6
	ORDINACE PRAKTICKÉHO LÉKAŘE	6
	Kontext poskytování služby	6
	Považují aktéři podporu za potřebnou?	6
	Příklady podpory ordinací	7
	Alternativy a trendy.....	8
	PRODEJNY POTRAVIN	10
	Kontext poskytování služby	10
	Považují aktéři podporu za potřebnou?	10
	Příklady podpory prodejen	11
	Alternativy a trendy.....	13
	POŠTA	14
	Kontext poskytování služby	14
	Transformace poštovních služeb	14
	Alternativy a trendy.....	16
5.	Metodologie	17
6.	Závěry	18

2. Úvod

Tato výzkumná zpráva navazuje na předchozí výzkumné zprávy projektu Změny vybavenosti venkovských obcí základními službami a dopady na jejich obyvatele (*V1 Aktuální vybavenost službami a infrastrukturami, její vývoj a prostorová dostupnost služeb* a *V2 Občanská vybavenost v malých obcích. Význam, využívání a udržitelnost služeb*), které odpovídají na tyto otázky: Jaká je vybavenost obcí službami a jak se vyvíjela? Jak jsou služby využívány, jak je význam služeb hodnocen a jaká je jejich dostupnost a jejich udržitelnost? Z V2 vyplývá, že provoz různých služeb ve venkovských obcích se často neobejde bez podpory veřejného sektoru. A to nejen v případě veřejných, ale i soukromých služeb. Tuto podporu obvykle poskytují přímo obce, ale existují i programy podpory poskytované vyššími úrovněmi veřejné správy. V některých případech nejde ani tak o podporu pokračování provozu, ale spíše o navržení mechanismu transformace služby (Pošty Partner). Tyto způsoby podpory a vlivu veřejného sektoru podrobněji zkoumáme v této zprávě. Zjištění z předchozích zpráv ukazují, že služby svým významem (funkčním, sociálním i symbolickým) přispívají ke kvalitě života ve venkovských obcích, podporují jejich „živost“ a nabízejí příležitosti pro formování spontánních komunitních sítí. Vybavenost některými službami je zvláště důležitá pro zranitelné skupiny obyvatel (senioři, lidé bez auta apod.) při zvládání jejich každodenního života.

Téma této výzkumné zprávy zužujeme na tři vybrané typy služeb: prodejny potravin, ordinace praktických lékařů pro dospělé a pošty, které reprezentují tři typově odlišné služby (soukromá, veřejná, smíšená). U každé z těchto tří služeb existují buď konkrétní programy podpory, nebo programy transformace, které přesahují lokální úroveň jednotlivých obcí. Tyto programy popíšeme a budeme se věnovat terénním zkušenostem s jejich implementací. Zároveň u všech tří služeb popíšeme, jak se do jejich podpory zapojují obce. V části metodologie popisujeme způsob sběru a zpracování dat. I ostatní typy služeb samozřejmě mohou být podporovány různými dotačními programy. Vyčerpávající přehled by ovšem přesáhl záběr této studie.

3. Stručné shrnutí základních zjištění

Toto stručné shrnutí obsahuje nejzákladnější informace a slouží především pro první a předběžnou orientaci ve výsledcích studie. Detailní informace o jednotlivých službách lze nalézt v příslušných kapitolách analytické části.

PODPORA ORDINACÍ

- Dostupnost lékařské péče praktických lékařů je primárně v kompetenci zdravotních pojišťoven, zodpovědnost ale do určité míry deklarují i další aktéři, především Ministerstvo zdravotnictví ČR, starostové obcí, dále krajské úřady nebo Česká lékařská společnost JEP.
- Ministerstvo zdravotnictví realizovalo v letech 2017–2021 Program na podporu dostupnosti zdravotních služeb praktických lékařů, v rámci kterého podpořilo ročně zhruba 15–25 ordinací.
- Stížnosti ze strany občanů na nedostupnost této péče jsou podle vyjádření více dotazovaných aktérů spíše sporadické. Mnohem více stížností na nedostupnost péče je v případě jiných oborů, především stomatology.
- Zájem starostů na tom, aby v obci služba byla, je mimořádný, a to i s ohledem na symbolickou funkci, prestiž obce a odpovědnost, k níž se vedení obce hlásí.
- Věková struktura lékařů je závažným problémem pro udržení lékařských ordinací v malých obcích. Terénní výzkum tuto skutečnost potvrdil. Z vyjádření starostů venkovských obcí a lékařů je patrné, že velmi skepticky vnímají možnost získání nového lékaře po odchodu stávajícího praktického lékaře do důchodu.
- Silný zájem starostek a starostů o personální zajištění provozu ordinací ve venkovských obcích nekoresponduje se zájmy, které deklarují aktéři zdravotnického systému na celostátní úrovni. Ti vyjadřují spíše zájem o takovou transformaci systému primární péče, která bude dlouhodobě prostorově i časově dostupná a bude slibovat zvyšování kvality lékařské péče. Taková transformace nemusí řešit otázku podpory existence ordinací v menších obcích.
- Nesetkali jsme se s tím, že by v případě praktických lékařů byla ekonomická stránka provozu vnímána jako překážka pro provozování služby ve venkovských obcích. Překážky jsou komplexnější a týkají se spíše nízké atraktivity provozování praxe na venkově, spojené s obtížemi pro rodinné příslušníky lékařů a minimální zkušeností mladých lékařů s venkovskými praxemi.
- Výběrová řízení krajských úřadů na otevření lékařské praxe nejsou vnímána jako efektivní nástroj řízení dostupnosti primární lékařské péče pro dospělé.
- Úvahy dotázaných lékařů ohledně budoucí dostupnosti primární lékařské péče berou v potaz i kontext zhoršování dostupnosti ambulantní péče specialistů v okresních nemocnicích a poliklinikách, zhoršuje se podle lékařů i dostupnost hospitalizace.

PODPORA PRODEJEN

- Prodejny potravin jsou službou, která je velkou částí domácností na venkově využívána každodenně nebo velmi často. Obzvláště významné jsou pro seniory a obyvatele bez auta.
- Prodejny potravin na venkově ovšem musí obstát v konkurenci s většími obchody, zpravidla nadnárodními řetězci. V této konkurenci se často dostávají pod hranici rentability.
- Přestože jsou prodejny potravin v malých obcích zpravidla soukromým službami v tržním prostředí, neobejdou se bez podpory, kterou mají zejména ze strany obcí, ale také krajů i Ministerstva průmyslu a obchodu ČR.

- Starostové vnímají prodejny jako zásadní součást života v obci a často jejich provoz dotují (prostory, nájemné, energie, jiné příspěvky) zpravidla řádově desítkami tisíc korun ročně a v případě ztráty provozovatele se často aktivně zapojují do hledání jeho nástupce.
- Zájem o udržení provozu prodejen na venkově mají i kraje. Velká část z nich v minulých letech vypsal dotační program na podporu provozu prodejen na venkově. Tyto dotace byly určeny obcím zpravidla do 1000 obyvatel s jednou prodejnou. Příjemcem jsou u těchto dotací obce, které mají za povinnost se spolupodílet se na podpoře prodejny minimálně stejnou částkou ze svého rozpočtu (v řádu desítek tisíc korun ročně).
- V roce 2021 vypsal Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR dotační program Obchůdek 2021+. Konečnými příjemci jsou podnikatelské subjekty (obec, právnická či fyzická osoba) provozující maloobchodní prodejnu, která se nachází v obci do 1000 obyvatel, v níž se nachází maximálně jedna maloobchodní prodejna.
- Oba dotační programy (pro obce i pro podnikatele provozující prodejnu) jsou určeny na výdaje bezprostředně spojené s podporou provozu venkovských prodejen, tj. mzdové náklady, energie, nájem, případně vybavení.
- Starostové obcí dotace na prodejny jednoznačně vítají, neboť jim pomáhají ušetřit prostředky v rozpočtu obce na jiné výdaje. Většina dotázaných starostů oceňuje, že žádosti o dotace vypisované krajskými úřady lze relativně jednoduše administrovat. Obce o tyto krajské dotace žádají opakovaně.

POŠTA

- Poštovní služby procházely v uplynulých letech změnami v souvislosti s elektronizací a jejich mobilním zajišťováním. Některé tradiční poštovní služby zajišťují stále silněji soukromé subjekty. České poště tak narůstá konkurence a zvyšuje se tlak na ekonomickou racionalizaci provozu.
- Dochází k redukci sítě provozoven České pošty a k nabídce alternativních forem nabízených Českou poštou jako Pošta Partner. Spolu s tím dochází k podpoře Balíkoven.
- Někteří představitelé obcí vyjadřují spokojenost s transformací poštovních služeb do provozovny Pošta Partner i s tím, že se podaří rozšířit portfolio poskytovaných služeb. Taková zkušenost ovšem není plošná.
- Při transformaci poboček České pošty na provozovnu Pošta Partner dochází k vyjednávání podmínek provozu v lokalitě, kterého se zpravidla účastní představitelé příslušné obce. V jejich reakcích lze zaznamenat následující paletu postojů:
 - mentální bariéry přistoupit na změnu, tj. úsilí udržet provozovnu pošty beze změny (včetně významu symbolické funkce služby v obci a výhrady vůči představě, že by poštovní služby měl zajišťovat jiný subjekt než Česká pošta)
 - důraz na uchování služby v obci s ohledem na ty obyvatele, pro které je přívětivější službu užívat v obci
 - důraz na to, že provozovna slouží nejen pro místní obyvatele, ale také obyvatele z jiných obcí, turisty aj.
 - praktické výhrady spojené s tím, že převzetí provozu Pošty Partner klade nároky na rozpočet obcí a je organizačně složité
 - důraz na lokální limity transformace poštovních služeb, které mohou vyplývat z obtíží najít kvalifikovaného zaměstnance ochotného přizpůsobit se pracovní době poskytování poštovních služeb a platovým podmínkám, nebo problém s nalezením vhodného objektu a náklady na jeho provoz.

Problematika poštovních služeb není řešena formou dotačních programů. Na zajištění těchto služeb se podílí jak Česká pošta, tak jednotliví provozovatelé Pošty Partner.

4. Analytická zpráva

ORDINACE PRAKTICKÉHO LÉKAŘE

Kontext poskytování služby

V Česku existuje poměrně vysoké množství ordinací praktických lékařů, které jsou často provozovány i v menších obcích se stovkami obyvatel. V obcích s cca 1500 obyvateli už ordinace praktického lékaře představuje běžný standard. Ve dvou třetinách podobně velkých obcí je v provozu ordinace praktického lékaře.¹ Často se ovšem jedná o pobočné ordinace s omezenou provozní dobou. Všichni aktéři, se kterými jsme hovořili o udržitelnosti venkovských ordinací, upozorňují na vysoký věk velké části stávajících praktických lékařů na venkově (i ve městě)². Ačkoliv aktuálně stížností ze strany pojišťenců na nedostupnost primární lékařské péče praktických lékařů je relativně málo, všichni aktéři vyjadřují obavy o budoucí zajištění této služby na venkově.

Na základě rozhovorů se zástupci centrálních aktérů a profesních organizací se ovšem ukazuje být zabezpečení podpory venkovského lékařství problematické. Z rozhovorů vyplývá, že zásadní otázkou je, kdo, jakým způsobem a na jakém základě má řešit komplexní územně diferencovanou situaci primární zdravotní péče ve venkovských regionech. Úvahy dotázaných lékařů ohledně budoucí dostupnosti primární lékařské péče berou v potaz i kontext zhoršování dostupnosti ambulantní péče specialistů v regionálních nemocnicích a poliklinikách. Zhoršuje se podle lékařů i dostupnost hospitalizace: „Mizí odborníci, to je opravdu bolestné, to abych před sluchátkem klečel, aby nám někoho vzali.“

Považují aktéři podporu za potřebnou?

Klíčovým aktérem, který má odpovědnost za zajištění dostupnosti péče praktického lékaře pro dospělé, jsou v ČR zdravotní pojišťovny. Ministerstvo zdravotnictví ČR, které v minulých letech poskytovalo program podpory dostupnosti zdravotních služeb praktických lékařů, tuto formu v roce 2021 ukončilo s tím, že odpovědnost leží na zdravotních pojišťovnách. Rozhovory dále potvrdily, že v pohledu zdravotních pojišťoven je silně obsažen ekonomický motiv s důrazem na dodržení legislativních norem³. **V tomto slova smyslu je otázka venkovského lékařství „zakonzervovaná“ a není pravděpodobné, že zdravotní pojišťovny budou výrazně intervenovat ve prospěch existence ordinací ve venkovských obcích.**

Zájem o komplexní řešení rozvoje venkovského lékařství projevuje především profesní sdružení Pracovní skupina venkovského lékařství SVL ČLS JEP. Její představitelé zdůrazňují, že důvody nezájmu

¹ Bernard a kol. 2020. *Občanská vybavenost v malých obcích: Aktuální vybavenost službami a infrastrukturami, její vývoj a prostorová dostupnost*. Sociologický ústav AV ČR.

² Např. Maláková, K., Šídlo, L., Bělobrádek, J. 2020. Region, věk a dostupnost zdravotních služeb: Příklad všeobecného praktického lékařství v Česku. *Demografie*, 62(1): 14–26.

³ Viz Nařízení vlády č. 307/2012 Sb., které stanovuje jako nejzazší možnou dojezdovou dobu pro návštěvu základní, tzv. primární péče, k níž patří i všeobecní praktičtí lékaři, 35 minut. Tuto časovou hranici v současné době splňují podle údajů VZP všechna sídla v České republice. (<https://www.vzp.cz/poskytovatele/dostupnost-zdravotni-pece/vseobecne-prakticke-lekarstvi>)

mediků a mladých lékařů o práci praktického lékaře ve venkovské oblasti jsou různorodé. Hlavními překážkami jsou pro mladé lékaře nedostatečná atraktivita života na venkově, ale také průběh vzdělávání mediků a lékařů před atestací. **Systém vzdělávání lékařů, neposkytuje dostatek příležitostí k tomu, aby hlouběji seznámil mediky a mladé lékaře s prací praktických lékařů na venkově.** Při vzdělávání mediků chybí příležitost poznat fungování ordinací venkovských praktiků a s ohledem na profesně preferovanou kariéru není venkovské praktické lékařství prestižní. Nezájem za strany lékařů je podle našich informátorů dále způsoben i tím, že **venkov neskýtá atraktivní prostředí z hlediska rozvoje lékařské kariéry, ale také z hlediska možností pro rodinné příslušníky lékařů.** Z tohoto pohledu mají nevýhodu regiony vzdálenější od center. Setkali jsme se s více případy, kdy lékař ordinující na vesnici bydlí v blízkém městě.

Ze strany starostů je mimořádný zájem o zajištění ordinace praktického lékaře v místě. Ze zkušeností řady starostů vyplývá, že marně usilovali o získání nového lékaře, ač nabízeli mimořádně výhodné podmínky – finanční benefity, symbolický nájem, bydlení. V některých rozhovorech se v této souvislosti aktéři vyjadřují, že ne vždy zájem obce (či politicky motivovaný zájem představitelů obce) o udržení nebo o novou ordinaci právě v jejich obci je systémově efektivní. Spádová oblast této služby je zpravidla větší než v rámci jedné obce. Benefity nabízené některými obcemi jsou tak výrazem „zoufalé snahy“ řešit situaci na vlastní náklady a samostatně. Z rozhovorů s místními aktéry (lékaři a především starosty) je však patrné, že ekonomické pobídky pro nové lékaře zpravidla nejsou tou motivací, která by byla pro nové lékaře rozhodující.

Výběrová řízení krajských úřadů na otevření lékařské praxe nejsou podle výpovědí našich informátorů ze strany krajských úřadů, pojišťoven ani Ministerstva zdravotnictví ČR vnímána jako efektivní nástroj řízení dostupnosti primární lékařské péče pro dospělé. Výběrová řízení iniciovaná obcemi prakticky nikdy nevedou k úspěšnému obsazení volné lékařské praxe.

Příklady podpory ordinací

Program na podporu dostupnosti zdravotních služeb praktických lékařů, Ministerstvo zdravotnictví ČR

Program byl realizován v letech 2017–2021 a celkově bylo za celou dobu trvání programu podpořeno méně než 80 ordinací. Celková výše dotace činila 27 milionů Kč. Dotace v maximální výši 500 000 Kč na jednu lékařskou praxi byla určena na krytí nákladů spojených s technickým vybavením ordinace a na krytí personálních nákladů pro právnické nebo fyzické osoby, které plánovaly poskytovat nebo začaly poskytovat v předchozích pěti měsících před podáním žádosti zdravotní služby v oboru všeobecného praktického lékařství a praktického lékařství pro děti a dorost v místech, kde je zajištění těchto služeb podstatně omezeno (podle metodiky MZ ČR).

Tento dotační program byl podle zástupce MZ ČR ve srovnání s jinými dotačními programy málo poptávaný (ročně v průměru cca 15 žádostí) a neřešil komplexní problematiku nerovností v atraktivitě jednotlivých lokalit pro otvírání nových ordinací. Tento dotační program již v dalších letech vypisován nebude. K zajištění dostupnosti zdravotní péče jsou podle MZ ČR zákonně zmocněny zdravotní pojišťovny.

Lékaři z podpořených ordinací i starostové z těchto obcí kvitovali podporu pro provoz ordinace, ale samotná podpora z tohoto programu podle nich nebyla faktorem, díky kterému se ordinace otevřela. Zásadní otázkou bylo personální zajištění v osobě lékaře, který by o tuto práci v daném místě měl

zájem. Význam této či podobně zaměřené dotace vyzdvihoval zástupce Pracovní skupiny venkovského lékařství SVL ČLS JEP.

Podpora ze strany obcí

Existující venkovské praxe jsou zpravidla místní samosprávou podporovány tím, že obec vytváří příznivé podmínky pro prostorové zázemí například rekonstrukcí vhodného objektu, poskytuje prostory zdarma či za symbolické nájemné a přispívá na provozní náklady. V řadě obcí, kde lékař skončil, starostové nedokázali i přes mimořádné finanční nabídky (v řádech statisíců) a leckdy i přes nabídku bytu lékaře sehnat.

Regionální podpora

Příkladem podpory z regionální úrovně veřejné správy je stipendijní program Zdravotnického nadačního fondu Královéhradeckého kraje, který je určený pro studenty 6. ročníků magisterského prezenčního studia ve studijním programu všeobecného lékařství, kteří mají v budoucnu zájem vykonávat pracovní činnost pro akreditovaného poskytovatele zdravotních služeb na území Královéhradeckého kraje, a to po dobu 48 měsíců s minimální velikostí úvazku 0,6. Program není specificky zaměřen na podporu lékařských praxí ve venkovských oblastech kraje, ale je ukázkou možností krajů při ovlivňování dostupnosti zdravotnických služeb na jejich území. Specificky ovšem o budoucí praktické lékaře, kteří by si mohli otevřít (nebo převzít) ordinaci praktického lékaře, není během studia manifestován systematický zájem podpořený např. formou stipendia.

Alternativy a trendy

Otázka podpory je závislá na souhře aktérů a politickém rozhodnutí, jakým způsobem zajistit služby praktických lékařů ve venkovském prostředí. Něco jiného je zajistit udržení stávající lékařské praxe nebo získat nového lékaře ve stávajícím režimu a něco jiného je transformovat systém této péče tak, aby byla dlouhodobě dostupná a zvyšovala se její kvalita.

Objevují se alternativní formy zajišťování primární lékařské péče např. **formou rozsáhlejších právnických osob, které zaměstnávají lékaře⁴** a zajišťují za ně administrativní a obdobné agendy. Provozování lékařských ordinací v rámci těchto společností může být na některých místech řešením, které zajistí alespoň částečný provoz ordinace i v situaci, kdy o její převzetí nemá zájem soukromý lékař. V provedených případových studiích jsme zaznamenali případ lékaře, který do takové společnosti nastoupil na místo praktického lékaře ve venkovské obci ještě před svou atestací, a to v době kdy se právě přestěhoval do regionu. Ač před nástupem do této ordinace neměl v úmyslu věnovat se praxi všeobecného lékaře na venkově (ani povolání praktika), sdělil, že se mu tato práce velmi líbí, že ji vnímá jako smysluplnou a pozitivně hodnotil i poměr mezi finanční odměnou a množstvím pracovních hodin.

Poněkud jinou formou neindividuálního zajištění primární lékařské péče ve venkovských oblastech by mohly být **sdužené praxe**, tedy forma, kdy v jednom místě společně působí dva či více lékařů a další personál (sestry, administrativní pracovník, ale např. i fyzioterapeut apod.). Většina námi oslovených lékařů se domnívá, že tento způsob by i v našich podmínkách měl mnoho pozitiv. Výhodami je podle nich především lepší vybavení, větší spektrum poskytované péče a zastupitelnost lékařů. Rizika vidí

⁴ Např. společnost Všeobecný lékař poskytuje služby ambulantní péče praktického lékaře na území celé České republiky. Aktuálně zajišťuje 40 ordinací praktických lékařů pro dospělé a praktických lékařů pro děti a dorost. Působí rovněž ve více než 70 domovech sociálních služeb, kde poskytuje pravidelnou návštěvní zdravotní péči. Zajišťuje také návštěvní službu sestry v terénu.

naopak v organizačním a vlastnickém zajištění sdílení, vztahu mezi lékaři a dalším personálem. Tento systém by kladl větší nároky na dopravní dostupnost, ať už veřejnou dopravou nebo např. „obecními taxi“ (která už jsou v řadě obcí zavedena a jejich provoz není pro obec komplikovaný). Dopravní dostupnost může být problémem hlavně v regionech odlehlých, kde jsou např. v zimě náročné povětrnostní podmínky, které dostupnost ještě ztěžují. Překážkou může být podle lékařů i nezájem některých starostů, kteří si zakládají na tom, že „v místě zajistí, udrží jejich lékaře“. Forma sdružených praxí se zřejmě obtížně může prosadit přímo ve venkovských obcích. Mohla by ale nabízet řešení dostupnosti lékařské péče v malých městech, která tvoří mikroregionální centra, k nimž venkovské obce spádují. Naši respondenti upozorňovali na omezování dostupnosti lékařské péče specialistů mimo centra. V této situaci lékaři sami upozorňují, že to zvyšuje nároky na jejich samostatné rozhodování při diagnostice a léčbě pacientů. To ovšem vyžaduje, aby ordinace byly dobře vybaveny, což sdružené praxe mohou nabídnout.

Několik praktických lékařů působících na venkově včetně zástupce Pracovní skupiny venkovského lékařství SVL ČLS JEP navrhuje jako opatření, které by mohlo zvýšit zájem o (venkovské) praktické lékařství (a vůbec povědomí o něm), **zavést povinné praxe v ordinacích (venkovských) praktických lékařů**. Sami praktičtí lékaři působící ve venkovských oblastech na své práci vyzdvihují to, že „dělají opravdovou medicínu“. Několik jejich citátů ilustruje specifika venkovských praxí: *„Nemůžete tak snadno jako na poliklinice poslat své pacienty ke specialistovi o patro výš“*; *„Nemáte za sebou tým jako v nemocnici, je to mnohem větší výzva, i když to není tak prestižní“*; *„Jedná se o práci, která vás nenechá ustrnout“*. Dále oceňují, že z hlediska režimu práce *„Pracujete na svém, podle toho jak a kdy potřebujete a jak se s lidmi domluvíte.“*

PRODEJNY POTRAVIN

Kontext poskytování služby

Venkovské prodejny potravin patří k nejčastějším prvkům občanské vybavenosti menších obcí. Prodejny jsou službou, která je velkou částí domácností na venkově využívána každodenně nebo velmi často. Nakupování v místních prodejnách je velmi nerovnoměrně rozložené mezi různé sociální skupiny. Výrazně častěji využívají prodejny potravin na venkově senioři, méně mobilní lidé a lidé s nižším sociálním postavením. Starostové obcí považují provoz prodejny za významnou součást „životaschopné obce“. Na rozdíl od jiných služeb jsou prodejny potravin postrádány většinou obyvatel obcí, které tuto službu nemají.

Prodejny potravin na venkově musí obstát v konkurenci s většími obchody, zpravidla nadnárodními řetězci. U této služby je její rentabilita klíčovým faktorem její udržitelnosti. **Provoz prodejen v malých obcích je závislý jak na tržním prostředí, tak na podpoře, které se této službě dostává od různých úrovní veřejné správy.** A to přesto, že prodejny nepodléhají legislativní regulaci ohledně dostupnosti. Žádná složka veřejné správy nenese přímou odpovědnost za jejich existenci a dostupnost.

V obcích se vyskytují tři hlavní typy provozovatelů venkovských prodejen. Prodejny, které jsou součástí obchodního řetězce, prodejny provozované místním soukromníkem, a stále více frekventované prodejny provozované soukromníky Vietnamci. Ačkoliv bývají vietnamští provozovatelé veřejností a především svými konkurenty v místě často vnímány s rozpaky, v řadě obcí si fungování těchto prodejen pochvalují. Problematickou udržitelnost prodejen ilustruje fakt, že v několika zkoumaných obcích jsme zaznamenali, že v posledních letech došlo k opakovaným střídáním provozovatele, včetně dočasné absence prodejny a s případným řešením situace formou pojízdné prodejny.

Považují aktéři podporu za potřebnou?

Na podpoře provozu prodejen potravin se v současné době shoduje značná část aktérů napříč úrovněmi veřejné správy v České republice.

Starostové zpravidla vnímají prodejny jako zásadní součást života v obci. Obce jejich provoz často dotují ze svého rozpočtu (prostory, nájemné, energie, jiné příspěvky) řádově desítkami tisíc korun ročně.⁵

V celé řadě krajů byly v uplynulých letech realizovány dotační programy na podporu venkovských prodejen. V krajích se poněkud odlišují přesné podmínky programu. Zpravidla jsou příjemci dotace přímo obce a výše dotace se pohybuje maximálně v řádu desítek tisíc korun. Obce zpravidla svůj zájem o podporu prodejny dokládají spolufinancováním. Podobný typ celoplošného dotačního programu na podporu venkovských prodejen vyhlásilo v roce 2021 rovněž Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR pod názvem Obchůdek 2021+.

⁵ Důkladný rozbor postoje starostů k existenci prodejen potravin nabízí výzkumná zpráva Bernard a kol. 2020. *Občanská vybavenost v malých obcích: Aktuální vybavenost službami a infrastrukturami, její vývoj a prostorová dostupnost*. Sociologický ústav AV ČR.

Podpora prodejnám ve venkovských obcích ze strany krajů a MPO ČR je ovšem cílená jen na prodejny v obcích s maximálně stovkami obyvatel a pouze s jednou prodejnou. To nepokrývá celé spektrum venkovských obcí, které se s problematikou udržitelnosti prodejny potýkají. Někteří starostové větších obcí vyjadřují přesvědčení, že dotační podpora provozu prodejen by měla směřovat i do jejich obcí, protože i tam je provoz prodejen ohrožen, a přitom plní důležité veřejné funkce.

Příklady podpory prodejen

Ze strany obcí

Příklady podpory prodejen ze strany samotných obcí jsou podrobněji rozvedeny v jiné výzkumné zprávě tohoto projektu.⁶ Obce, které vlastní prostory, ve kterých funguje prodejna, nabízejí provozovatelům vhodné podmínky v podobě nízkých nájmů, úlev na energiích apod. I v případech, že prostory vlastní jiný subjekt, hledají obce možnosti, jak prodejnám pomoci s hrazením nákladů tohoto typu. Podmínkou této podpory jsou však dobré vztahy mezi zastupitelstvem a provozovatelem. V případě, že v obci je několik prodejen, je otázkou, která z nich od obce získá jakou podporu.

Ze strany krajů a Ministerstva průmyslu a obchodu ČR

Zájem o udržení provozu prodejen na venkově mají i kraje. Většina z nich v minulých letech vypsala dotační programy na podporu provozu prodejen na venkově. Tyto dotace byly určeny obcím zpravidla do 1000 obyvatel s jednou prodejnou. Příjemcem dotace jsou u těchto dotací obce, které mají za povinnost k získané dotaci (v řádu desítek tisíc korun ročně) přispět minimálně stejnou částkou.

V roce 2021 vypsalo MPO ČR dotační program Obchůdek 2021+. Jeho žadateli jsou kraje, které v roce 2021 mohly žádat o dotaci ve výši tří milionů korun, program je schválen na období 2021–2025. Příslušný kraj vypíše program na podporu provozu venkovských prodejen (v rámci podmínek MPO). Konečnými příjemci mohou být podnikatelské subjekty (obec, právnická či fyzická osoba provozující maloobchodní prodejnu, která se nachází v obci do 1000 obyvatel, nebo v obci do 3000 obyvatel, jejíž část nebo části obce (místní část) mají méně než 1000 obyvatel a na jejímž území (místní části do 1000 obyvatel) se nachází maximálně jedna maloobchodní prodejna.

Oba dotační programy (pro obce i podnikatele provozující prodejnu) jsou určeny na výdaje bezprostředně spojené s podporou provozu venkovských prodejen, tj. mzdové náklady, energie, nájem, případně vybavení.

Oslovení starostové obcí dotace na prodejny jednoznačně vítají. Pomáhají jim ušetřit prostředky v rozpočtu obce na jiné výdaje, protože někteří deklarují, že i v případě neexistence krajských či ministerských dotací by prodejnu potravin podporovali z rozpočtu obce. Většina dotázaných starostů oceňuje, že žádosti o dotace vypisované krajskými úřady lze relativně jednoduše administrovat. Obce o tyto krajské dotace žádají zpravidla opakovaně. Výjimečně jsme se setkali s případem, kdy obec už v dalším roce o dotaci nežádala, protože po zaplacení nákladů na vyřízení žádosti, kterou jim zpracovala externí firma, již nepovažovala dotaci za výhodnou.

⁶ Bernard a kol. 2020. *Občanská vybavenost v malých obcích: Aktuální vybavenost službami a infrastrukturami, její vývoj a prostorová dostupnost*. Sociologický ústav AV ČR.

Příklad Královéhradeckého kraje

Výše popsané skutečnosti detailněji ilustruje zkušenost z Královéhradeckého kraje, který vypisuje od roku 2019 (a dále 2020, 2021 i 2022) dotační program Podpora provozu prodejen na venkově, s roční alokací cca tři miliony korun, a to rámci Programu rozvoje Královéhradeckého kraje, opatření 5.2.2 Eliminace regionálních disparit a řešení územních specifík kraje. V roce 2021 kraj realizuje nově také program Obchůdek 2021+ financovaný z Ministerstva průmyslu a obchodu ČR.

V případě dotačního programu Podpora provozu prodejen na venkově jsou žadateli obce s maximálně 1000 obyvatel, které mají za povinnost se spolupodílet minimálně stejným dílem, při čemž maximální výše dotace od KÚ byla do roku 2021 50 tisíc korun a od roku 2022 60 tisíc. V případě dotace Obchůdek 2021+ mohou být žadateli provozovatelé či majitelé prodejny. Podmínkou této dotace není finanční spoluúčast obce. Maximální výše dotace na prodejnu je 50 tisíc korun. Podmínkou pro získání dotace je i to, že v obci je jediná prodejna a je celoročně otevřená minimálně 5 dní v týdnu. V roce 2022 byly žadateli o dotaci Obchůdek 2021+ cca z poloviny obce.

Není možné žádat pro jednu prodejnu v obou dotačních programech. Počet žádostí do programu Podpora provozu prodejen na venkově v roce 2022 poklesl zhruba na polovinu (39 v roce 2022) oproti předchozím letům. Počet žadatelů o Obchůdek 2021+ byl 40. Celkově tak kraj prostřednictvím obou programů podpořil v roce 2022 79 venkovských prodejen. V Královéhradeckém kraji je asi 370 obcí s méně než 1000 obyvatel a z nich disponuje prodejnou potravin něco přes 200 (podle dat z roku 2018 celkem 227). O dotaci tak úspěšně požádala zhruba třetina potenciálních uchazečů.⁷ O faktorech, které zvyšují nebo snižují pravděpodobnost, že obec či prodejna o dotaci požádá, lze jen spekulovat. V některých případech závisí na komunikaci mezi provozovatelem prodejny a obcí. V námi provedeném šetření jsou zaznamenány případy, kdy pro osobní neshody obec dotaci pro prodejnu nežádala.

V roce 2022 bylo možno z dotačního programu Podpora provozu prodejen na venkově hradit i nákup vybavení do prodejny, tzn. pořízení neinvestičního majetku do vlastnictví obce – např. mrazáky, vitríny, stojany.

Pojízdné prodejny tvoří naprosté minimum podpořených subjektů – ročně 0–2 prodejny.

Podle informátorky z Krajského úřadu Královéhradeckého kraje jsou obě tyto dotace pro existenci prodejen klíčové. Jedná se o dotace, které není náročné napsat a vyúčtovat (neformálně je poskytovatel označuje jako tzv. „měkké dotace“ – na rozdíl např. od jiných administrativně náročnějších dotací). Přesto si některé obce nechávají i tyto žádosti zpracovat firmou. V případě jedné dotazované obce to však ve svém důsledku byl jeden z důvodů, proč už o dotaci Podpora provozu prodejen na venkově nežádají, neboť po zvážení nákladů se jim to nezdálo jako výhodné.

Obchůdek 2021+ je dotací ve dvou krocích, v prvním žádají kraje u Ministerstva průmyslu a obchodu, ve druhém kroku daný kraj vypisuje dotaci pro žadatele (obce a provozovatele či majitele prodejen). V prvním roce, kdy byl tento program vypsán, bylo získání dotace pro kraje hodnoceno jako ne ve všech ohledech snadné, pracovnice úřadu poukazovala na velmi krátké lhůty (prý některé kraje zažádat nestihly) ale také např. spojenou s tím, aby daný úředník za žadatele měl elektronickou identitu. Pracovnice úřadu musela využít své soukromé elektronické identity, což není adekvátní postup.

⁷ K žadatelům mohly ovšem patřit i větší obce s malými místními částmi, takže podíl žadatelů je o něco nižší.

Alternativy a trendy

- **Pojízdné prodejny**

V našem šetření jsme nezaznamenali případ, kdy se provoz pojezdny dlouhodobě osvědčil. To dokládá i minimální zájem o čerpání dotací na tyto prodejny.

- **Online nakupování**

V souvislosti s hledáním alternativních způsobů nákupu potravin v době pandemie se ukazuje, že dojde-li k trvalé změně v nákupním chování obyvatel, bude v budoucnu více využíváno elektronické nakupování. Uvažuje se nejen o dovážce nákupu do domu, ale i o výdejních chladicích boxech nebo o kombinaci kamenné prodejny s doručováním nákupu širšího sortimentu na prodejnu.

Zajištění dovozu online nákupů ve venkovských obcích je velmi nákladné, vysoké náklady by byly i na výdejní boxy. Tato forma přitom neplní sociální funkci prodejny. Zákazníci, kteří online nakupování volí, navíc podle zástupce prodejního řetězce upřednostňují pohodlí doručení až do domu. Instalace výdejních boxů v malých obcích tak alespoň prozatím zůstává převážně ve fázi pilotních projektů.

- **Sdružování služeb**

V současnosti si některé prodejny potravin přibírají další služby jako např. Poštu Partner. To vyžaduje splnění jak prostorových, technických a organizačních podmínek, tak vyškolený personál mimo jiné s odpovídající znalostí českého jazyka. Na prodejnách COOP nabízí některé další služby, např. peněžního či poštovního charakteru (dobíjení telefonu, přijímání složenek, platba inkasa, cashback, Zásilkovna či podobné služby). Další formou je prodejna provozovaná zároveň s pekařstvím či cukrárnou nebo hospodou.

- **Nepřímá podpora**

Někteří aktéři hledají způsob, jak zatraktivnit nejen dané služby, ale regiony jako celek formou prosazování nových trendů např. podporou lokálních výrobků a jejich producentů. Některé kraje se věnují marketingové podpoře lokálních výrobků, ty se však obtížně prosazují do běžného sortimentu prodejen. Lokální sortiment je náročný na logistiku, marketing a často je i dražší. Konkurence velkých supermarketů i v tomto malé prodejny „předbílá“. Pro malé prodejny je náročné propagovat lokální výrobky, neboť taková propagace je možná pouze místně. Přesto posilování lokálního uvědomění může sehrát významnou úlohu především v oblastech atraktivních pro cestovní ruch. K udržení prodejen v malých obcích samozřejmě rozvoj cestovního ruchu výrazně přispívá díky nárůstu počtu potenciálních zákazníků.

POŠTA

Kontext poskytování služby

Zajištění poštovních služeb na malých obcích je determinováno několika faktory. Tak jako je tomu i v případě jiných služeb, jsou poštovní služby (tj. služby poskytované poštou) limitovány počtem zákazníků v místě, dojíždkou obyvatel malých obcí za prací nebo dostupností nejbližší či vyhovující služby osobní či veřejnou dopravou.

I poštovní služby na venkově jsou těžko nahraditelné především pro nejvíce zranitelné obyvatele, pro které bývá překážkou elektronická forma komunikace a zajištění peněžních služeb. V případě poštovních služeb je zajišťování dané legislativou, která určuje celkový minimální počet provozoven poštovních služeb (podle nařízení vlády z roku 2015 min 3200) a minimální místní dostupnost (podle vyhlášky č. 464/2012 Sb. musí být provozovna poštovních služeb v každé obci s alespoň 2500 obyvateli, dále v každé obci, která má méně než 2500 obyvatel a v níž je ke dni nabytí účinnosti vyhlášky pošta provozována a zároveň je zde matriční úřad, obecní stavební úřad nebo základní škola s prvním a druhým stupněm, a dále v obcích tak, aby dojezdová vzdálenost z kteréhokoliv místa v obci na území České republiky k poště nepřesahovala 10 km). Hustota sítě provozoven poštovních služeb je dále dána také finančními prostředky České pošty.

Při racionalizaci sítě provozoven České pošty dochází i v malých obcích k tomu, že provozovny jsou uzavírány nebo jsou hledána nová řešení. Ekonomicky racionální řešení nemusí být v malých obcích přijímáno s pochopením. Jak hodnotí jeden ze starostů: „*Pošta prostě chce odejít od toho přátelského prostředí a chce se stát průmyslovým podnikem... To není dobře, opět i toto likviduje ten vesnický život.*“

Oproti tradičním formám služby na pobočce dochází k postupné proměně poštovních služeb v důsledku jejich elektronizace nebo zvyšování významu mobilně zajišťovaných služeb. Tím se mění jak nabízené, tak jednotlivými skupinami obyvatel využívané služby. Navíc zajištění některých služeb uskutečňují jiné subjekty než Česká pošta: obecní úřady, další provozovatelé služeb, včetně soukromých subjektů.

Dochází k racionalizaci sítě provozoven České pošty s ohledem na ekonomickou situaci a nabídku alternativních forem nabízených Českou poštou jako Pošta Partner nebo Balíkovna. Zároveň se Česká pošta snaží o integraci služeb v provozovnách České pošty nebo Pošty Partner za účasti dalších subjektů a jejich služeb jako ČSOB, Poštovní spořitelna nebo obchodní síť.

Podstatný nástroj racionalizace představuje právě transformace provozoven na Poštu Partner za spoluúčasti dalšího subjektu, kterým jsou obce, fyzické a právnické osoby. Jestliže v roce 2015 bylo těchto pošt 90, v roce 2016 již 239, v roce 2017 428, 2018 538, 2019 634, 2020 692. V roce 2020 byly nejčastějším provozovatelem obce (59 %), osoby fyzické (23 %) a právnické (18 %). Zvyšování počtu Pošt Partner (zahrnutých do povinného minimálního počtu 3200 provozoven) pokračovalo v letech 2021 a pokračuje i nyní.

Transformace poštovních služeb

Z hlediska skýtaných podpor není problematika poštovních služeb řešená formou dotačních programů. Dochází spíše k transformaci provozoven České pošty na provozovny Pošta Partner, jejichž financování je pro Českou poštu výhodnější. Udržitelnost provozoven poštovních služeb tak představitelé obcí

nejčastěji řeší právě v souvislosti se záměrem České pošty na transformaci místní provozovny na Poštu Partner.

Vyjednávání České pošty s vedením obcí o udržitelnosti poštovních služeb v místě se setkává s různými reakcemi. Některé obce usilují o to, aby udržely provozovnu pošty beze změny, zdůrazňují, že provozovna má význam nejen pro místní obyvatele, ale také pro obyvatele z jiných obcí, turisty aj. Odmítají nést finanční náklady (včetně personálních) ze svého rozpočtu nebo odmítají převzetí odpovědnosti za provoz této služby (formou Pošty Partner). Ne všichni přijímají alternativní řešení, která poštovní služby spojuje s provozem obchodu. Pregnantně tento postoj vyjadřuje jeden z oslovených starostů: *„Pošta, ta mi u nás chybí. Ta je ve vedlejší obci, pro nás, řekněme, středisková obec. Víím, že paní starostka za ni hodně bojuje, už jim ji chtěli sebrat, chtěli udělat tu Poštu Partner, ale my jsme se k ní přidali, podpořili... Oni (Česká pošta) preferují Poštu Partner. Ale když člověk vidí, jak je tam fronta a má to být někde v obchodě, kde ještě lidi čekají na potraviny... Vždyť to je každé rozdílná služba! Přece nemůžeme balíky srovnávat s rohlíky a se salámem. Dřív pošťáci dostali uniformy, byli na to nějakým způsobem hrdí, a dneska z pošťáka uděláme prodavače... vždyť to úplně ztrácí úroveň.“*

V jiných obcích hledají, jak fungování poštovní služby zajistit v nových podmínkách a transformaci pobočky České pošty na provozovnu Pošta Partner akceptují. Iniciátorem bývá Česká pošta, která vždy konkrétně a s ohledem na podmínky v dané obci nabízí různá řešení. Zajišťování poštovních služeb může převzít obecní úřad, soukromá osoba v místě nebo externí osoba. Záleží nejenom na tom, kdo bude provozovatel, ale také v jakých prostorách a s jakými náklady bude služba fungovat. Velmi častým způsobem zajištění této služby bývá kooperace s místními prodejny. Tím, že obce takovou prodejnu podporují, skýtají tím podporu i poštovním službám v obci. V případě, že poštovní služby zajišťuje soukromá osoba, ale mimo prodejnu, požaduje obvykle podíl na nákladech (nájem, energie) od obce. Česká pošta se snaží v konkrétním místě v návaznosti na potřeby místních obyvatel sjednávat širší portfolio služeb.

Problém spojený s provozem služby představuje zajištění nejenom skýtaných služeb, ale také požadavků na otevírací dobu a v neposlední řadě zajištění kvalifikované a zodpovědné osoby. Požadavky na pracovní dobu spolu s nabízeným výdělkem nemusí být pro potenciální provozovatele či zaměstnance dostatečně atraktivní. Zajištění provozu ze strany obce formou Pošty Partner tak nemusí být vždy jednoduché, někteří starostové se vyjádřili, že se potýkají jak s vysokými náklady, tak s problémy s personálním zajištěním provozu.

Z pohledu obcí je zásadní rozdíl mezi tím, zda Poštu Partner převezme soukromá osoba, například místní provozovatel prodejny potravin, nebo zda provoz poštovních služeb přebírá obecní úřad. Nelze ale přesně říci, které řešení je pro obce více výhodné. Pošta Partner provozovaná v prodejnách je řešením, které vyhovuje provozovatelům s kvalitním prostorovým, technickým a personálním zajištěním. Takový způsob některé obce upřednostňují, ale setkali jsme se s případy, kdy provozovatel obchodu svou činnost ukončil, a bylo nutné hledat další řešení. Přitom podle provozovatelů, kteří zároveň provozují prodejnu potravin, nedochází po založení Pošty Partner k výraznému zvýšení finančního zisku.

- **Sdružování služeb**

Transformace poboček České pošty na provozovny Pošta Partner vede zpravidla ke sdružování služeb různorodého charakteru. I přes nesporné benefity je taková forma sdružování hodnocena některými představiteli obcí jako riskantní.

- **Vytváření řetězců poboček pošta Partner**

Specifický způsob, jak zajistit fungování poštovních služeb v obcích, je provozování Pošty Partner firmou působící v několika obcích a zaměstnávající za tímto účelem více osob, kterým vyhovuje zkrácená pracovní doba nebo, které případně pracují v několika provozovnách. Tím je mimo jiné je zajišťována možná náhrada zaměstnanců na různých místech.

- **Pilotní projekt pojízdných pošt**

Alternativním způsobem zajištění poštovních služeb je pilotní projekt pojízdných pošt, který se realizoval v různých krajích (Královéhradeckém, Severomoravském) a reagoval také na situaci spojenou s epidemií Covid. Mělo se jednat o plně vybavenou mobilní pobočku pošty v automobilu typu tranzit, s jedním pracovníkem. K provozu pojízdné pošty bylo zapotřebí napojení na zdroj elektřiny.

5. Metodologie

Zpráva předkládá zjištění, která se týkají poskytovaných a přijímaných dotací a jiných forem podpory v oblastech tří sledovaných služeb. Problematika byla řešena v rozhovorech s aplikačním garantem (MMR ČR), následovaly rozhovory se zástupci klíčových aktérů (MZ ČR, MPO ČR, VZP, Asociace českého tradičního obchodu, Česká pošta, Česká lékařská společnost Jana Evangelisty Purkyně, Krajský úřad a vedení kraje). Dále byly kontaktovány samosprávy či provozovatelé služeb především z obcí, které mají zkušenosti s podporou. Tým využil i rozhovory s místními aktéry a terénní poznatky v rámci kvalitativního výzkumu realizovaného ve třech vytipovaných regionech (viz metodologie výzkumné zprávy V2 Občanská vybavenost v malých obcích. Význam, využívání a udržitelnost služeb.)

Řešitelský tým zároveň využil veřejně dostupné a aktéry doporučené dokumenty týkající se programů podpory poskytované vyššími úrovněmi veřejné správy nebo mechanismů transformace služby.

Na rozdíl od metodologie Výzkumné zprávy V2, v které jsme vycházeli z rozhovorů a terénního šetření ve třech regionech, v tomto případě jsme vycházeli ze zadání upřesněného v rozhovorech se zástupcem aplikačního garanta MMR ČR. Další postup se odvíjel od rozhovorů se zástupci aktérů na úrovni státní správy a dalších centrálních aktérů klíčových pro sledované oblasti. Důležitou součástí dále byla zjištění získaná na úrovni vybraného kraje. Celkem bylo realizováno šetnáct rozhovorů. Zvláštní pozornost byla věnována zkušenostem s programy podpory a programy transformace ze strany příjemců, provozovatelů a dalších lokálních aktérů. Nad rámec rozhovorů uskutečněných v rámci terénního šetření viz V2 (devatenáct rozhovorů se starosty, jedenáct rozhovorů s provozovateli či zaměstnanci prodejen, sedm rozhovorů s pracovníky pošty, šest rozhovorů s lékaři) se uskutečnilo dalších třináct rozhovorů s lokálními aktéry. Rozhovory byly vedeny v letech 2020–2022 řešiteli projektu. Většina rozhovorů byla na základě informovaného souhlasu nahrávána.

6. Závěry

Zpráva *Občanská vybavenost v malých obcích. Podpora služeb na venkově* předkládá různé formy podpory v případě ordinací praktických lékařů pro dospělé, prodejen potravin a pošt.

Je zřejmé, že udržitelnost služeb a jejich podporu rámuje jak obecné, tak specifické faktory. Mezi obecné patří změna životního způsobu daná úbytkem pracovních příležitostí v obcích a dojížděnou za prací do větších sídel, změnou spotřebního chování a trávení volného času, což svědčí o poměšťování venkova, jehož nositelem jsou především ekonomicky aktivní obyvatelé. Ačkoliv charakter námi sledovaných služeb je velmi rozdílný, všechny jsou vystaveny tlakům prostředí, které podmiňuje atraktivitu či rentabilitu služeb na venkově. Ovšem vykalkulovat význam služeb není možné jen ekonomickými ukazateli.

Udržitelnost sledovaných služeb je též závislá na politických přístupech a na legislativních podmínkách daných centrálně i na prioritách a možnostech místních samospráv a na zájmech občanů žijících v místě. Jednotliví aktéři mají odlišné perspektivy, kterými problematiku nahlíží, do různé míry odlišné zájmy a samozřejmě nástroje řízení a prosazování svých agend. Současný stav není vždy spolehlivým ukazatelem budoucího vývoje v oblasti služeb (např. personální zajištění služeb, věková struktura praktických lékařů, požadavky standardů a kvality, ale také nové formy podnikání - např. řetězce i v oblasti ordinací nebo poštovních služeb).

Podstatným kontextem existence služeb ve venkovských obcích je atraktivita života na venkově. Služby ve venkovských obcích na rozdíl od městského prostředí mají jiný charakter. Okruh uživatelů služby je menší a vztahy s klienty jsou zpravidla neanonymní a dlouhodobé. To umožňuje jednak větší prostor pro nepřímou funkci služeb, včetně budování místní pospolitosti a sociální kontroly s jejími pozitivními efekty. V protikladu k „živým obcím“ existují obce, které nemají zajištěné služby a ve kterých je oslabený komunitní život nebo dokonce mají charakter „nocleháren“. Zvláště v případě personálního zajištění ordinací je atraktivita života na venkově zásadní.

Každá z námi sledovaných služeb se potýká se specifickými podmínkami:

V případě ordinací se jedná především o nízký zájem budoucích a mladých lékařů pracovat jako praktický lékař na venkově. Venkovské lékařství nemá dostatečnou prestiž, ale ani systém vzdělávání orientaci na tuto kariéru nepodporuje. Během studia nemají studenti medicíny příležitost získat zkušenosti s praktickým lékařstvím na venkově. Potenciální budoucí zaměstnavatelé (predevším v nemocnicích i v zahraničí) vytvářejí podmínky, které jsou v situaci mladých lékařů atraktivnější než volba samostatné praxe na venkově. Hlavní zodpovědnost za dostupnost této služby mají zdravotní pojišťovny, které při zajištění legislativních podmínek lékařské péče dále zohledňují především ekonomické ukazatele. Žádné specifické dotační programy pro venkovské lékařství se neposkytují. Lokální aktéři, zejména představitelé obcí, mají velmi malé možnosti, jak motivovat lékaře k převzetí ordinací v menších obcích. Finanční motivaci nepovažují za dostatečně účinnou.

Existence prodejen na malých obcích je podmíněná tržním prostředím obchodních sítí, v kterém malé prodejny mohou ve standardních parametrech (predevším sortiment a ceny, ale i otevírací doba) těžko konkurovat. Podpora prodejen malých obcí je všemi aktéry vnímaná jako potřebná. Zaznamenali jsme formy podpory jak ze strany obcí, většiny krajů, tak MPO ČR (i tato dotace je realizována prostřednictvím krajů). Kraji organizované dotační programy jsou zpravidla zacíleny pouze na obce do 1000 obyvatel s jednou prodejnou.

Poštovní služby v malých obcích jsou zpravidla závislé na transformaci zajišťované Českou poštou, která v konkrétních obcích sjednává podmínky fungování a provozu poštovních služeb včetně možnosti zřídit místo dosavadní provozovny České pošty Poštu Partner. Postoj představitelů obcí k této transformaci

není jednotný. Zajišťování provozu Pošty Partner silami obecního úřadu je zpravidla pro obec náročné organizačně i finančně. To, jak se transformace těchto služeb podaří v obci realizovat, záleží na společném jednání a hledání řešení klíčovými aktéry, kterými jsou Česká pošta, místní samospráva, fyzické či právnické osoby.

Význam jednotlivých služeb nelze vnímat bez lokálního kontextu. Každá služba souvisí se stavem celkové obslužnosti v místě. Existence různých služeb se při tom může navzájem podmiňovat. Služby, které mají zpravidla podnikatelský charakter, jsou v malých obcích často vnímány jako zařízení, které plní též veřejnou nebo kvazi-veřejnou funkci. Představitelé obcí proto často hledají možnosti jejich přímé i nepřímé podpory.